

**Лекція № 5. Історіософські ідеї
в українському класицизмі,
преромантизмі та романтизмі
(друга половина XVIII – 40-і рр.
XIX ст.)**

(6 години)

План

1. Історіософські ідеї в пам'ятках українського преромантизму: «Разговор Великороссии с Малороссиёй» Семена Дівовича та «Історія русів».
2. Історіософський аспект «Енеїди» І. Котляревського.
3. Особливості історіософського осягнення історії України в українському романтизмі.
4. Історіософське у творчості М. Максимовича.
5. Історіософське бачення історії України у творчій спадщині М. Гоголя.

ДЖЕРЕЛА:

Історія русів / укр. переклад
Івана Драча; передмова
Валерія Шевчука. – К.: Рад.
Письменник, 1991. – 318 с.

ИСТОРИЯ РУСОВЪ

ИЛИ

МАЛОЙ РОССІИ.

СОЧИНЕНІЕ

Георгія Конискаго,

АРХІЕПИСКОПА БѢЛОРУССКАГО.

МОСКВА.

ВЪ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ ТИПОГРАФІИ.

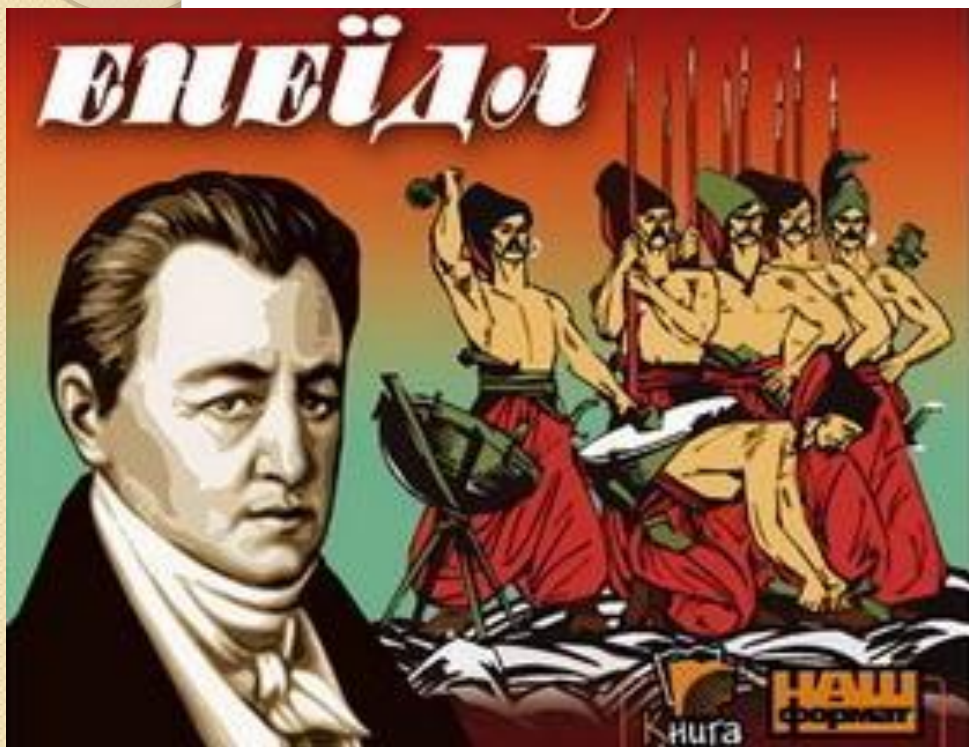
1846.

- *Дівович Семен. Розмова*
Великоросії із Малоросією 1762
року / Семен Дівович // Тисяча
років української суспільно-
політичної думки : у 9 т. –
Т. IV. – Кн. 2 (Середина XVIII ст.).
– К.: Дніпро, 2001. – С. 115 – 144.

**ПОЕТИЧНІ ТВОРИ.
ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ. ЛИСТИ
/ ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ. – К.,
1982.**

Іван Котляревський

М. МАКСИМОВИЧ

Література:

- Айзеншток І.* Українські поети-романтики // Українські поети-романтики 20 – 40-х рр. XIX ст. – К., 1968.
- Антонович Д.* Українська культура. – К., 1993.
- Бовсунівська Т. В.* Феномен українського романтизму. – К., 1997. – 155 с.
- Грабович Григорій.* До історії української літератури. Дослідження, есеї, полеміка. – К.: Критика, 2003. – 632 с.
- Колесник Ірина.* Гоголь. Мережі культурно-інтелектуальних комунікацій. – К.: Ін-т іст. України НАНУ, 2009. – 596 с.
- Короткий В., Біленький С.* Михайло Максимович та освітні практики на Правобережній Україні в першій половині XIX ст. – К., 1999.
- Луцький Юрій.* Дволикий страдник: Микола – Ніколай Гоголь // Київська старовина. – 2001. – № 4. – С. 137 – 140.
- Луцький Юрій.* Між Гоголем і Шевченком. – К., 1998.
- Мишанич Я.* «Історія русів»: історіографія, проблематика, поетика. – К.: Обереги, 1999. – 240 с.
- Овсійчук В.* Класицизм і романтизм в українському мистецтві. – К., 2001.
- Плохій Сергій.* Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій / Сергій Плохій. К.: Laurus, 2012. – 440 с.
- Попович Мирослав.* Нарис історії культури України. – К., 1999.
- Яценко М. Т.* Українська романтична поезія 20 – 60-х років XIX ст. // Українські поети-романтики. – К., 1987.

ЗНА
ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКА
ГРАНІ КУЛЬТУР

БАРОКО • РОМАНТИЗМ • МОДЕРНИЗМ

УКРАЇНСЬКА
МОДЕРНА
ЛІТЕРАТУРА

ЮРІЙ
ЛУЦЬКИЙ
Між Гоголем і Шевченком

УКРАЇНСЬКА
МОДЕРНА
ЛІТЕРАТУРА

«Разговор Великороссии с Малороссиею» Семена Дівовича (1762)

За словами Я. Мишанича, в цьому творі подано «широку історико-політичну дискусію між Росією та Україною». Опубліковано цю пам'ятку у 1882 р. заходами М. Петрова, який відмічав значення цієї пам'ятки для написання пізнішої пам'ятки – «Історії русів».

С. Дівович порушив питання про історичне походження Малоросії (України), показав давні витoki цієї країни:

*«Від давніх козарів рід веду і начало,
І назв у мене було спочатку немало...».*

Автор діалогів звернув увагу на наступні періоди української історії, зокрема, на те, що згодом Малоросія *«... королям польським взялась підлягати, від них царів інших подалася шукати»*, а згодом російському царю *«добровільно себе піддала»*.

Причиною цього стало прагнення захистити себе від зовнішніх ворогів. При цьому автор підкреслив добровільність переходу Малоросії під протекторат Великої Росії. Автор засвідчив:

«Царю християнському себе піддала,
Йому себе в захист навік відвела».

В «Разговоре Великороссии с Малороссиею» чимало місця відведено славним бойовим традиціям козаків, які ведуть початки від перших козацьких гетьманів – Леслава Лянцкоронського і Венжика Хмельницького

Леслава Лянцкоронського

Герб родини Хмельницьких

Петро Конашевич- Сагайдачний

Северин Наливайко

І
В
ХМЕЛЬНИЦЬКИ
И

*«віддалив від Польщі
козацькую силу», переміг
поляків у численних
битвах національно-
визвольної війни, «від
Польщі вовсе відстав» і
добровільно пішов у
підданство до
російського царя, який
«добровільного вдання
знак побачив явний».*

У діалогічній формі С. Дівович показав невдоволення Великоросії своєвільними діями Малоросії, коли автор вустами Малоросії зазначив:

*«Тож коли Росії я вже належать стала,
Покажусь, як це при ній смілива бувала»*

«З ким говориш, знаєш ти, чи вже забуваєш? Таж Росією я є! Нащо пропускаєш?»

*«Наче іншій, не мені, Росії, належиш
І без мене при мені війною бентежиш?»*

Єдина відмінність, на яку вказував автор – це відмінність у назвах чинів, що притаманне для різних країн. Проте С. Дівович наголосив, що цар зберіг усі привілеї, які були надані Малоросії польською короною, підтвердив усі ранішні чини.

Таким чином, у діалогах С. Дівовича чітко проводиться думка про окремішність і рівноправність Малоросії як країни, про її нетотожність Великоросії.

Не випадково він вклав у вуста Великоросії

такий діалог:

*«Знаю, що ти Росія, і я так зовусь,
Чом мене ти страхаєш? Сама хробрюсь!
Не тобі, Государю твоєму піддалась,
А при них ти із предків своїх узялась.
Не гадай, що ти стала сама мій
власнитель
Государ твій і мій є один повелитель.
А різниця між нами в самих іменах,
Ти велика, Мала я, у різних краях».*

**Вустами Малоросії автор
утверджував ідею рівності двох країн:**

*«Отак, рівні з тобою, одне ми складаєм,
Бо одному, не двом ми царям присягаєм.
Ось чому тебе маю за рівну собі,
Не кажі: як суспільству далася тобі».*

Додатковим аргументом рівності було й те, що Малоросія залишена також «при власних чинах», різниця яких з великоросійськими лише в назвах.

С. Дівович всіляко прагнув підкреслити самодостатність Малоросії, доводячи, що вона без військової допомоги Великоросії скидала з себе «лядське берем'я», «на турка ходила», «на молдавців наступала».

«Історія русів»

Складною проблемою є датування цієї пам'ятки. Як встановив Я. Мишанич, написаний цей твір, скоріше за все на рубежі XVIII – XIX ст. Списки «Історії русів» почали копіюватися в 1809 – 1818 рр., а в численних списках з'явилася в 30-х рр. XIX ст. Перше повне видання пам'ятки вийшло у світ завдяки зусиллям О. Бодянського в Москві 1846 р. Тривалий час «Історія русів» не публікувалася. В 1956 р. її перевидання було здійснено у США, а в 1991 р. – в Україні.

Istoria ruou. ile Maloi Rossii

ИСТОРИЯ РУСОВЪ

или

МАЛОЙ РОССІИ.

сочиненіе.

Георгія Конискаго,

Архієпископа Бѣлорускаго.

13-189903

DK
508.5
I 85
1846a

По Определенію Общества. 1846 года, января 26-го дня.

Секретарь Общества О. Водянский.

May 7. 1862 35

Slavic Division

ИДАНО НА ИЖДВЕНІИ

ИМПЕРАТОРСКАГО ОБЩЕСТВА ИСТОРИИ И ДРЕВНОСТЕЙ РОССІЙСКИХЪ.

**Осип Максимович
Бодянский**

Г. Конис'кий

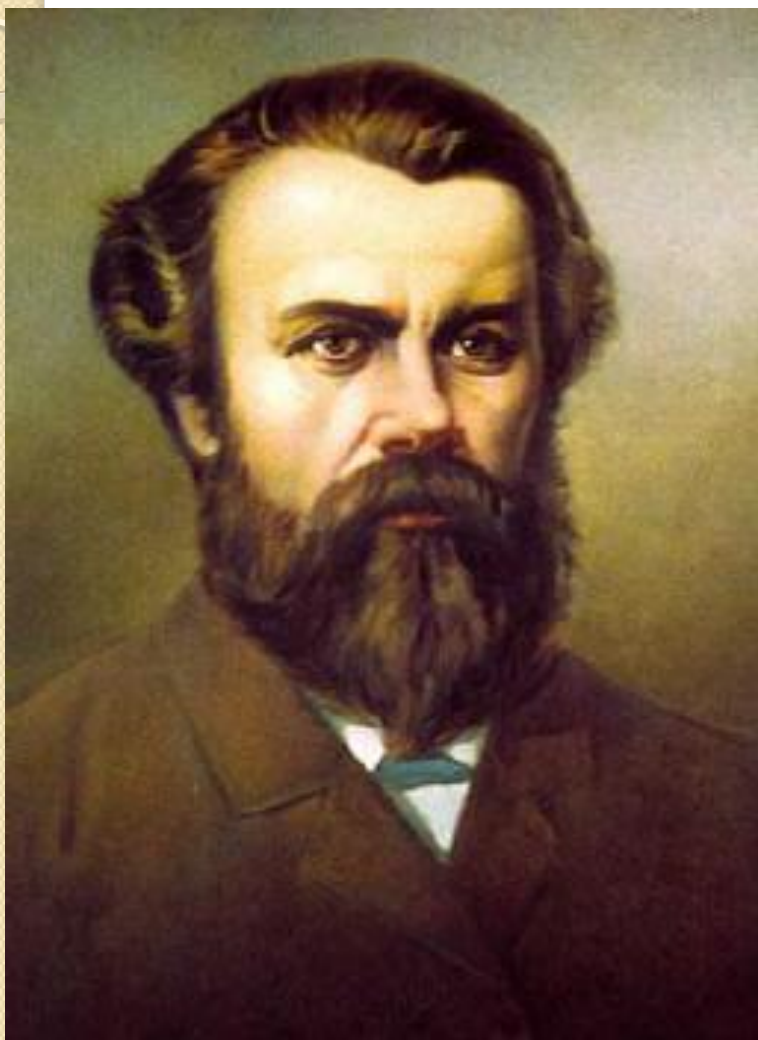
Предметом тривалих історіографічних дискусій була проблема авторства цієї праці. У першій половині ХІХ ст. ніхто з істориків, зокрема Д. Бантиш-Каменський, М. Маркевич та ін., не заперечували авторства Г. Кониського. У другій половині ХІХ ст. ситуація змінилася, адже авторство Г. Кониського під впливом М. Максимовича стало піддаватися критиці. Від кінця ХІХ до 1921 р. дослідники стали заперечувати авторство Г. Кониського і пропонували нові версії, згідно з якими авторами пам'ятки називалися Григорій і Василь Полетики. Така думка характерна для О. Лазаревського, В. Горленка, близька для М. Драгоманова.

О. Оглоблин зібрав й опрацював всі відомості про можливих авторів, додавши ще двох вірогідних – Архіпа Худорбу і Миколу Ханенка й визначив місце проживання автора – Новгород-Сіверщину. У передмові до нью-йоркського видання 1956 р. дослідник зазначив, що

«в основі історіософії «Історії русів» лежить ідея правди і справедливості, вищої-Божої і звичайної-людської».

В 1870 р. російський історик Геннадій Карпов піддав критиці вірогідність «Історії русів», і визначив цей твір як політичний памфлет, який містив велику кількість анекдотів, фантастичних переказів, запозичень з козацьких літописів. М. Драгоманов теж вважав «Історію русів» політичним памфлетом, а згодом визначав її як першу пам'ятку української політичної думки.

М. Драгоманов

В «Історії русів» автор порушив низку історіософських проблем.

 сторіогенеза українців. Характерно, що автор вдавався до використання біблійних міфологем про походження народу слов'янського від «племені Афета, Ноєвого сина».

 значення широкого історичного простору слов'ян, що підкріплювалося різноманітними джерелами писемного, топонімічного, археологічного характеру. В центрі уваги автора Русь, яка згодом поділилася на Червону і Білу.

Виділив з єдиного
східнослов'янського
історичного масиву

**«князівства
Малої Росії»**

**«межі
Малоросійські»**

Автор «Історії русів» прагнув показати
тяглість і безперервність української
історичної традиції. Показуючи
демократичні тенденції ще з часів Київської
Русі, він поєднував традиції демократії
античного періоду з феодальними засадами
суспільства польсько-литовського
історичного часу.

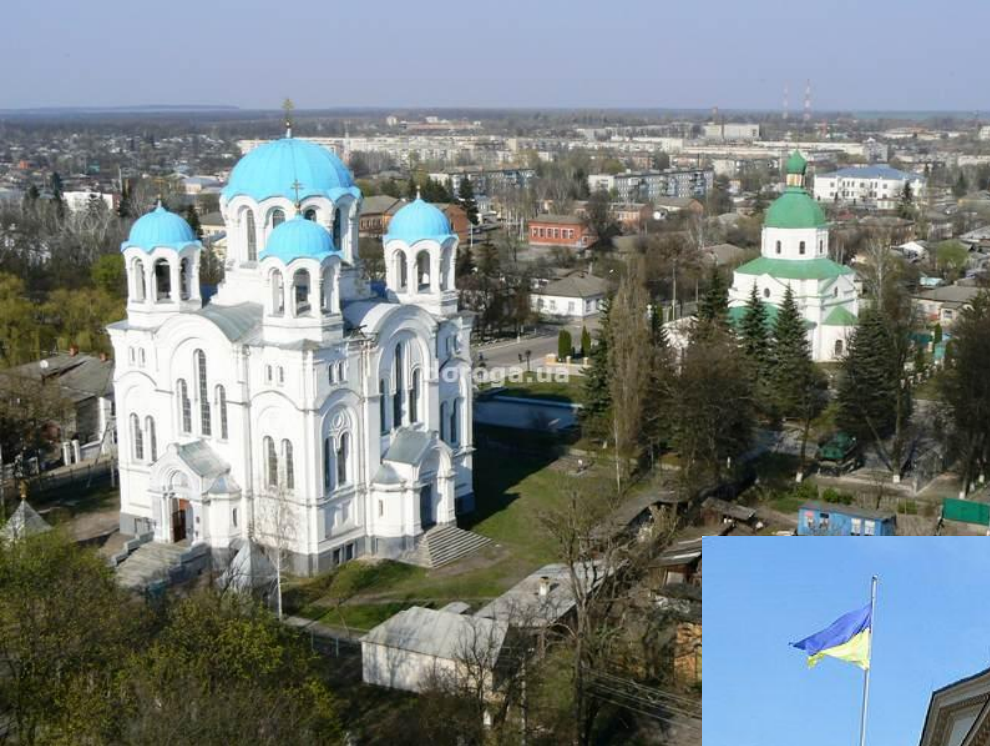

Містяться ідеї автономізму, незалежності, простежуються намагання провести чітку грань між Україною й іншими державами, зокрема Росією.

Автор наголошував, що Україна – не провінція, не окраїна іншої держави, а країна, яка живе самотійним і самобутнім життям, хоч і підпадає час від часу під вплив могутніх сусідів – Росії, Польщі, Туреччини.

В «Історії Русів» показано і польсько-литовське панування, і московську асиміляційну політику в Україні, проте ніколи писалося про підлеглисть її якомусь іншому державному центру, крім власного — Глухова, Батурина, Чигирин, Києва.

Батурин

Глухов

Програмна ідея твору – захист пригнобленого народу, поняття «народ» і «нація» для автора є тотожними, попри аристократичне походження мислителя.

Автор пам'ятки виступив проти деспотизму й жорстокості, чужоземної тиранії, проти пригнобленого народу і його проводу – козацтва.

Висновки

Незважаючи на те, що в «Історії Русів» зображено міфічну історію України, зокрема гіпертрофований міф козаччини, у творі обгрунтовано територіальну цілісність України, право на політичну свободу, на власну державу і власний вибір у міждержавних взаєминах.

Автор провів думку про споконвічне існування двох слов'янських народів – українського і російського. Проблематика охоплює політичне, національне, соціально-економічне і культурно-релігійне життя України.

Це значною мірою антишляхетський і антимонархічний твір, який просякнутий демократизмом і республіканізмом.

***2. Історіософський
аспект «Енеїди»
І. Котляревського***

Вавліна Уіргілія
Е Н Е И Д А

на
МАЛОРОССІЙСКИЙ ЯЗЫКЪ

перелицованная
И. КОТЛЯРЕВСКИМЪ.

Ч А С Т Ь I.

Издание второе.

Въ Санктпешербургѣ,
печатано въ Типографіи Ивана Глазунова
1808 года.

**І. П.
Котляревський**

І. П. Котляревський

Народився 9 вересня 1769 р. в Полтаві в родині канцеляриста міського магістрату. Майбутній український інтелектуал дістав початкову освіту у місцевого дяка, а згодом у Катеринославській (за назвою єпархії) Полтави. Тут він вивчав російську й латинську мову та літературу, поетику, риторику, філософію і богослов'я, навчився перекладати твори античних авторів: Вергілія, Овідія, Горація, пристрастився до поезії.

У 1794 р. І. Котляревський розпочав роботу над «Енеїдою», перші частини якої вийшли в 1798 р. у Петербурзі засобом колезького асесора, раніше конотопського поміщика М. Парпури. Водночас із 1796 по 1808 р. перебував на військовій службі у Сіверському карабінерському полку, розквартированому на Полтавщині. Це сприяло участі літератора в суспільному житті.

У 1808 р. пішов у відставку. Тоді ж у Петербурзі з'явилося друге видання поеми, хоча її автора не вдалося знайти цивільну службу в столиці імперії. Повернувшись у Полтаву, І. Котляревський дістав посаду наглядача полтавського Будинку виховання дітей бідних дворян, а в 1812 р. брав участь у російсько-французькій війні, за 17 днів сформував козацький полк, згодом виконував окремі доручення губернатора у Дрездені й Петербурзі.

Водночас продовжував працювати над «Енеїдою». У 1818 р. входить до складу масонської ложі «Любов до істини», бере участь у різних літературних товариствах. У 1818-1819 р. написав «Наталку Полтавку» і «Москаля-чарівника», став популярним письменником і культурно-громадським діячем. У 1822-1823 рр. опублікував 5-ту частину поеми. Помер 29 жовтня 1838 р. в Полтаві.

У поемі зміст запозичений у Вергілія, але дія перенесена в українське середовище, використовуючи матеріал етнографії з троянцями-козаками і з грецько-римськими богами – панами. В поемі захоплює українська мова – це велика перемога в атмосфері повального обрусіння. У поемі, особливо в початкових частинах, домінує здоровий дух бадьорої безтурботності, веселощів і завзяття. Сміх – удар по царству Латина – Московщині.

«Енеїда» – яскравий зразок класицизму за будовою, але в руслі ідеології Просвітництва, скерованій не в офіційному руслі. Поема І. Котляревського містить національно-консолідуюче, історично-оптимістичне начало. І не випадково вона мала величезний успіх, породила хвилю україномовної літератури. Однак націєтворчий зміст поеми не має вислову настільки безпосереднього, як це притаманне низці інших творів, що з'явилися за нею».

Концептуально поема І. Котляревського близька до твору Вергілія, де міститься ідея підпорядкування «природно»-особистого соціальному, державному – «общому добру». Саме в цьому сенс буття особистості. Поет показав, як вияв «природного» людського залишається поза сферою офіційного світу, розвивається всупереч «общого добра». А тому Еней і троянці не поспішають виконувати волю богів і долі, а в численних бенкетах та любовних пригодах задовольняють потреби своєї натури.

Епопея напоєна гуманістичними мотивами, героїчними діяннями Енея, духом мужності, патріотизму та товариської солідарності, що були співзвучні історичним традиціям українського народу. Поет звертає увагу і на історичну пам'ять:

«Про Сагайдачного співали,
Либонь, співали і про Січ,
Як в пікінери набирали,
Як мандрував козак всю ніч...».

Поема відкрила неповторний національний світ з його самобутньою історією, побутом, мовою, етичними й естетичними уявленнями, які несли потужний заряд народного гуманізму та нових просвітительських ідей. Сміх «Енеїди» об'єднує всіх у боротьбі з суспільними вадами, підносить і звеличує «моральну суть» людини, закликає до морально-етичного очищення суспільства. Не випадково І. Котляревський яскраво змалював картину пекла:

*«Смола там в пеклі клекотіла
І грілася все в казанах,
Живиця, сірка, нефть кипіла;
Палав огонь, великий страх!
В смолі сій грішники сиділи
І на огні пеклись, горіли,
Хто, як, за віщо заслужив».*

3. ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРІОСОФСЬКОГО ОСЯГНЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УКРАЇНСЬКОМУ РОМАНТИЗМІ

Романтизм – закономірне явище в розвитку культури, ментальності європейських народів, будучи за своєю сутністю поліморфним й багатоманітним у проявах і формах. Більш динамічний поступ романтизму відбувався в країнах з розвинутим капіталізмом. Де історичний поступ гальмувався феодално-кріпосницькими устоями або їх пережитками, романтизм не мав належної динаміки, але все ж таки виявлявся, перебуваючи під впливом загальноєвропейського процесу поширення прогресивних ідей.

В Україні романтизм виявився переважно в поезії й образотворчому мистецтві, відбився і в філософії, історії, літературній прозі, природознавстві й медицині. Для українського романтизму притаманне звернення до минувшини, особливо козацької, адже саме запорозькі традиції вольності, козацької демократії були співзвучні прагненню українських мислителів висловити ідеї соціального й національного звільнення, що були актуалізовані в суспільному русі за умов втрати кріпосництвом та абсолютизмом історичної перспективи.

Українська романтична думка зародилася і набула розвитку впродовж 20 – 60-х рр. XIX ст. Концепція українського романтизму розвинулася під безпосереднім впливом народної поетичної спадщини і етнографічних видань «Запорожская Старина» І. Срезневського, публікацій джерел з української історії О. Бодянського, праць учених етнографів та фольклористів і насамперед «Кобзаря» Т. Шевченка. Водночас романтичне світосприйняття формувалося й під впливом визначних подій суспільно-політичного життя, таких як Велика французька революція, Наполеонівські війни, рух декабристів.

Ізмаїл Іванович Срезнєвський

О́сип (Ио́сиф) Макси́мович
Бодя́нский

Романтики в порівнянні з просвітителями переакцентували людські цінності. У них першочерговими константами є народна культура з власною національною своєрідністю і духом життя . Вони пізнавали світ на основі синкретизму, в якому поєднувалися історія людини, мистецтва і Бога. Онтологічна база естетики - поєднання істини, добра і краси. Притаманне тонке відчуття зламу епох, нетривкості давніх традицій в нову епоху.

На думку романтиків історію не можна відновити, а лише відчутти.

Дійсна історія – це історія духу. Романтична концепція історизму передбачала розгляд національної й громадянської своєрідності. У цьому контексті романтики довели автохтонність слов'янського населення, давність його писемності й культури, вплив слов'янства на розвиток Європи.

Романтичний принцип історизму поєднував загальне і особистісне, часткове.

Отже, у світогляді романтиків категорії історизму і народності переплітаються, становлячи єдиний принцип. Ставлячи на меті досягнути душу народу, романтики інколи не зупинялися перед фальсифікацією джерел, перед творенням історичних міфів, створенням культу дідици – життєпису дідів – свідків найбільшої трагедії – руйнації Запорозької Січі.

Українські романтики розглядали історію України домінантно як історію козацького періоду. Княжий період Київської Русі практично не враховувався. Поодинокі винятки із романтичної поетичної спадщини Тимона Заборовського, Миколи Костомарова та Маркіяна Шашкевича лише підтверджують цю особливість.

Причини цього феномена, на думку Г. Грабовича, полягали в тому, що *«загальним історіософським завданням як письменників «української школи», так і їхніх попередників періоду Просвітництва та Передромантизму було прослідити причини падіння Польщі й висвітлити і ясні, і темні сторінки польсько-українського, шляхетсько-козацького співіснування, її набагато глибше і зовсім не усвідомлене містичне завдання – переказати й ритуально відтворити «смерть України», її перехід із одного в інший спосіб існування».*

Представники романтичної «української школи» в польському письменстві, зокрема **Юзеф Богдан Залеський** у праці «Збараська битва» і **Міхал Чайковський** (у романі «Вернигора, гетьман України» та синтезі «Козацтво в Туреччині»), що поєднує літературу, політичну агітацію, історію й археографію, писали про козацький період з позицій узагальненого козакофільства. В основі рецепції була покладена легенда про подвійне козацько-шляхетське походження, одвічну польсько-козацьку єдність, подвійну лояльність. Спирався такий погляд на локальний український патріотизм, на прагнення популяризувати і прославляти козацьку Україну, а інколи, як у М. Чайковського, на сподівання відродити її військову та політичну потугу для порятунку Європи. *Польське козакофільство є синкретичним явищем, яке поєднувало літературу, політику, зародки націоналізму і навіть націотворення.* Адже М. Чайковський, Духінський, певною мірою Генрик Жевуський мріяли про можливість якоїсь нової польсько-української політичної формації на Правобережній Україні.

**Юзеф Богдан
Залеський**

Міхал Чайковський

Тема образу України звучить у творчості Мальчевського («Марія»), С. Гощинського («Канівський замок»). Але найвище втілення і завершення козакофільства простежуємо в творчості Юліуша Словацького («Змій», «Вацлав», «Беньовський», «Срібний сон Саломеї»). Для нього Україна є глибинно перехідним явищем, що існує, кажучи словами Г. Грабовича, «між світом цивілізації та чистої (втім, часом моторошної) природи. В ній звичні, «нормальні» закони людського буття не діють. Це країна крайніх емоцій, де екстрими схрещуються, країна, що купається в молоці та меді – і спливає кров'ю».

Його спадщина уособлює польське усвідомлення української теми, тобто ролі України в історії Польщі як втраченого раю, як джерела екзотичного, свобідного та бунтарського, як історичного попередження про власну політичну загибель.

Антоній Мальчевський

Северин Гоцинський

ЮЛІУШ СЛОВАЦЬКИЙ

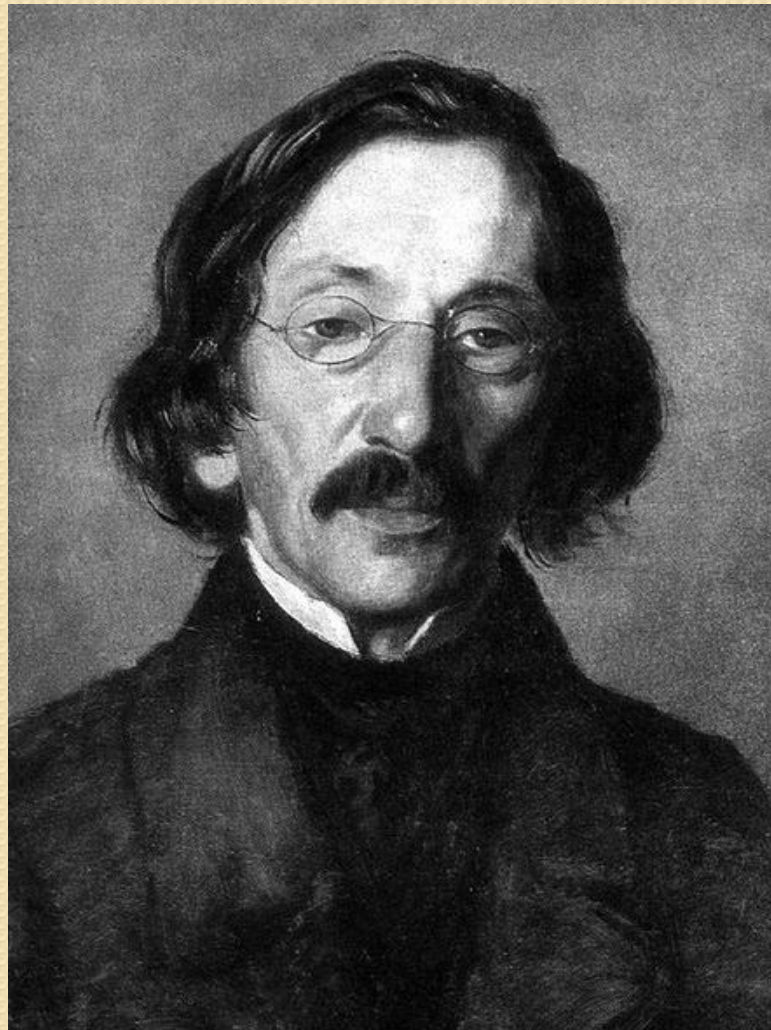
Juljusz Słowacki

ur. 1809 † 1849.

rys. aut. rzeź. Wł. Dawicki.
odbita w Biografii N. Józefowicza w Krakowie.

4. ІСТОРИОСОФСЬКЕ У ТВОРЧОСТІ М. МАКСИМОВИЧА

**Михайло
Олександрович
Максимович
(1804–1873)**

Народився 15 вересня 1804 р. на хуторі Тимківщина Золотоніського повіту Полтавської губернії, в сім'ї небагатих дворян – вихідців із старшинських козацьких родів. Початки освіти він здобув у Золотоніській монастирській школі, потім вступив до Новгород-Сіверської гімназії. Вищу освіту отримав у Московському університеті, в якому навчався за казенний кошт спочатку на словесному, а згодом на природознавчому факультеті у 1819 – 1823 рр. У 22 роки він завідував ботанічним садом і гербарієм Московського університету, поринув у науку, розпочав педагогічну діяльність. Він мав феноменальну пам'ять, величезний запас знань, блискучі ораторські здібності. У 1827 р. він захистив магістерську дисертацію і розпочав роботу на кафедрі ботаніки Московського університету, а в 1833 р. був обраний професором і завідувачем кафедри ботаніки. Працював і в галузях гуманітаристики. В 1827 р. вийшла у світ його збірка **«Малороссийские песни»**, яка здобула великий позитивний резонанс серед інтелігенції.

У передмові до праці «О малороссійских народных песнях» (1827) М. О. Максимович звернув увагу на складність процесу етногенезису українців, які склали «відмітний характер, ошляхетнений і вивищений Богданом Хмельницьким». Учений визначив особливість малоросіян у поєднанні трьох первісних способів життя: наїздницького, чабанського і хліборобського. Показавши своєрідність української народності, актуалізував питання про необхідність її вивчення, висловивши ідею українського народу як об'єкту пізнання історії.

Відкриття університету Св. Володимира в Києві різко змінило життєву долю вченого. У травня 1834 р. його затвердили завідувачем кафедри російської словесності і деканом історико-філологічного факультету, а у вересні того ж року – ректором нового університету. На цій посаді пропрацював півтора роки і багато зробив для утвердження молодого вищого навчального закладу. Відмовив влаштувати пишній прийом імператору Миколі I з урочистим маршем студентів в 1835 р., що передрекло відставку. Учений ще десятиріччя викладав в університеті філологію, активно займався науковою діяльністю, поклав початок національній фольклористиці, став одним із перших українських національних істориків України.

Помер самовідданий вчений – автор понад 260-ти праць – 22 листопада 1873 р.

Вагомий внесок зробив М. О. Максимович у поступ української історичної науки, сприяючи перетворенню її на наукову дисципліну, застосовуючи раціоналістичний та логічний підходи до вивчення історичних першоджерел.

Водночас світогляд ученого під впливом шеллінгіанства пройшов певну еволюцію від усвідомлення раціонального начала до досягнення ірраціонального, яке дозволяло досягнути «філософію серця», «душу народу». Захоплювався народним фольклором.

Творча спадщина вченого залишила помітний слід у галузі історіософії історії України.

Оксана Ковальчук не даремно відмічала, що дослідник

«витворює вражаючу за своєю масштабністю міфологему генези української нації. Нації, яка стає своєрідним етнічним субстратом для багатьох європейських націй і в той же час епіцентром організації державності на європейських просторах».

М. О. Максимович створив одну із
найсмівливіших гіпотез,

«своєрідну історичну космогонію
українського народу».

Романтичний світогляд актуалізував
проблему виявлення першопочатків
пранароду, прамови, пратериторії
людства.

У 1830-х – 1840-х рр. М. О. Максимович написав понад 30 праць, що висвітлювали історією Київської Русі та Києва. Серед них низка фундаментальних творів, зокрема таких, як «Откуда идет Русская земля, по сказанію несторовой повести и по другим старинным писаниям русским» (1836),

ОТКУДА ИДЕТЬ
РУССКАЯ ЗЕМЛЯ,
ПО СКАЗАНИЮ НЕСТОРОВОЙ ПОВЕСТИ
И ПО ДРУГИМЪ СТАРИННЫМЪ ПИСАНИЯМЪ
РУССКИМЪ.

СОЧИНЕНІЕ
Михаила Максимовича
Ора. Профессора Русской Славянской
въ ИМПЕРАТОРСКОМЪ Университетѣ Св. Владиміра.

—*—*—*—

КІЕВЪ,
Въ Университетской Типографіи.
1837.

«История древней русской словесности» (1839), «О происхождении варяго-русов» (1839) та ін. У цих працях учений замислювався над ключовою проблемою: звідки пішла Русь, подавши при цьому «історико-систематичний огляд думок про Русь» і виклавши своє бачення проблеми.

У праці «Откуда идет Русская земля, по сказанію несторовой повести и по другим старинным писаниям русским» М. О. Максимович виявив свою схильність до систематизації історичного матеріалу з метою узагальнень. Його періодизація «нашої словесності» має не тільки суто філологічне значення, а й важлива для розуміння інтелектуалом історичного процесу. Максимович виділив три періоди: *древній* – від 60-х рр. IX ст. до останньої чверті XIII ст., *середній* – від останньої чверті XIII ст. до XVIII ст., *новий* – від XVIII ст. і до першої чверті XIX ст., а також *новітній*, або *сучасний* період

Максимович виділив

три періоди:

древній – від 60-х рр. IX ст. до останньої чверті XIII ст.,

середній – від останньої чверті XIII ст. до XVIII ст.,

новий – від XVIII ст. і до першої чверті XIX ст., а також *новітній*, або *сучасний* період

В основу своєї періодизації вчений поклав духовно-культурні чинники.

Наприклад, перший, древній період, вирізнявся розвитком православ'я, книжкової світської й церковної культури, мови, руського просвітництва в Києві, впливами греко-східного просвітництва.

Середній період характеризувався оновленням розумового й суспільного життя Північно-Східної Русі, впливами латино-західного просвітництва на інтелектуальне життя Південної і Західної Русі, а згодом і Великоросії. XVIII ст. позначився новоєвропейськими впливами, прагненням до європеїзму. У новітній період відродилося намагання відродити феномен народності, її самобутній дух.

Розв'язуючи проблему історіогенези русів, М. О. Максимович розрізняв між східними, або руськими слов'янами русів північних, до яких залучав великорусів і білорусів, та русів південних, або україно-галицьких, у т. ч. полян, сіверян з уличами, деревлян, тиверців і можливо білих хорватів (галичан).

Мислитель піддав критиці теорію скандинавського походження Русі та її прибічників, використовуючи дані руських літописів. Він дійшов висновку, що варяги є іноплемянний народ, а «*Руська земля* так прозвалася *від тих*, звісно від Русів», початки яких зафіксовано під 860 р. На основі літописів М. О. Максимович стверджував, що руси і варяги – два різноплеменні народи.

Центром Русі, звідки пішла Руська земля, вчений називав Київ. Саме звідти поширилася **«і віра, і грамота, і все просвітництво Руське»**. Особлива роль в утвердженні панування Русі на сході Європи належало київським князям. *«Землею Руською* назвалась спочатку Київська або Полянська земля, а не Новгородська...», – підкреслював М. О. Максимович. Таким чином, під Руською землею розумілася південна, а не північна Русь.

ПІВНІЧНА

ПІВДЕННА

М. О. Максимович показав розширення історичного простору Русі від Києва до південно-західної, або Червоної Русі, міста якої були «рідними дітьми Києву», із втратою яких земля Руська стала називатися Україною, а в XIV ст. отримала назву Мала Русь. Пізніше за південно-західну Русь відбувалося утвердження руськості на північному сході, або в Суздальській Русі, а згодом і в Новгородській землі.

Розглядаючи проблему руської історіогенези, вчений вважав, що русичі належали до корінного населення прабатьківщини, під якою розумів терени навколо Києва.

Український мислитель був прихильником активної ролі русичів у творенні інших народів, зокрема фінів, болгар, козар, які виникали під впливом розширення руського територіального простору шляхом залюднення європейської півночі, заходу та частини євразійського степу.

Відтак він висунув гіпотезу про Русь як плем'я *«древні і родоначальне для багатьох інших народів»*. За гіпотезою вченого, русичі поклали початки кількох колін, у т. ч. хозар, болгар, чудь, готів, а самі зберегли власну ідентичність корінної Русі. Осмисливши проблему походження русів як автохтонного, древнього народу, який генетично пов'язаний з древньоазійським Яфетовим племенем, *М. О. Максимович виділив первісний та історичний періоди життя русів.*

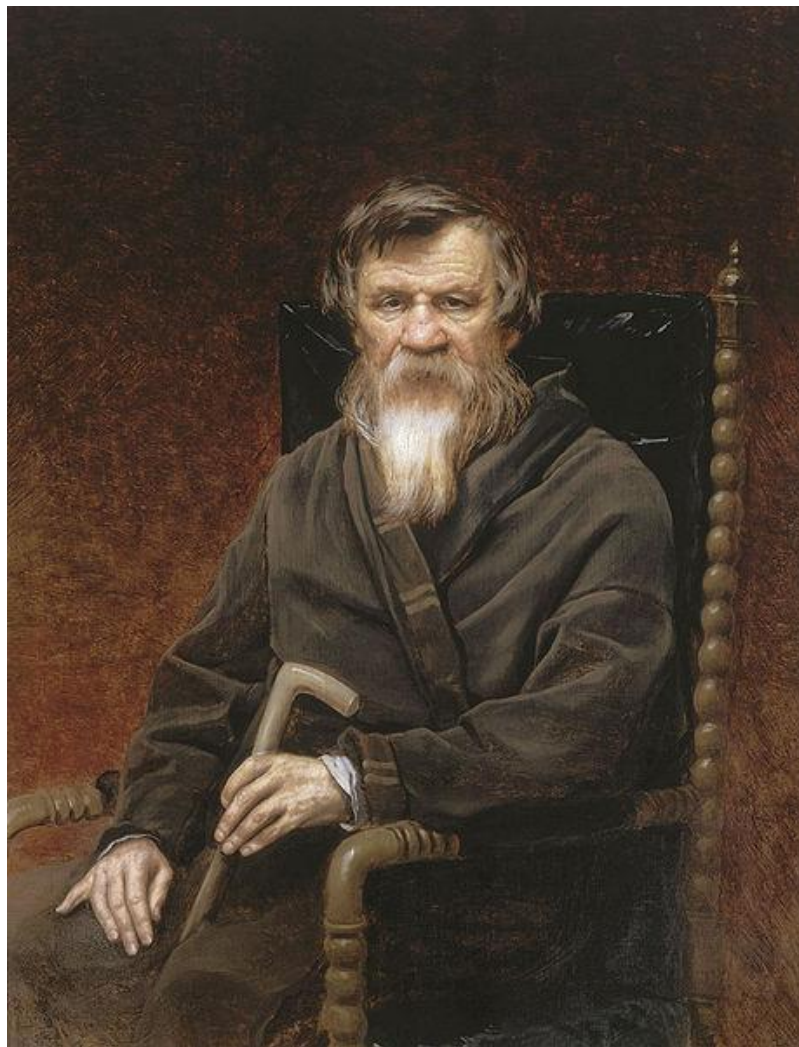
Свою гіпотезу походження «первісної і стародавньої Русі» Максимович відстоював в полеміці з прибічниками норманської теорії, яскравим представником якої був російський історик М. П. Погодін. Своє бачення проблеми український мислитель висвітлив у листі до зазначеного опонента **«О происхождении варяго-руссов»** від **27 березня 1841 р.**, написаному в Києві.

В ньому він виклав свій систематичний погляд на русів як на слов'янський народ і в цьому сенсі виступив послідовником М. В. Ломоносова, відкидаючи бачення прибічників норманського походження Русі.

Ідея про південну Русь як країну, заселену корінними й первісними мешканцями – південно-східними слов'янами, М. О. Максимович утверджував у роботі «**Волинь до XI века**» (1839). При цьому вчений об'єднав Волинь за своїм слов'янським походженням з іншими руськими землями: Київською, Червоно-руською або Галицькою, Поділлям, які утворювали «один, корінний південно-руський народ» упродовж дев'яти століть.

Таким чином, мислитель сформулював ідею етнічно-територіальної єдності, соборності південно-руського, або малоросійського народу, який вирізнявся від поляків, чехів, сербів та інших слов'ян.

Михайло Петрович Погодін

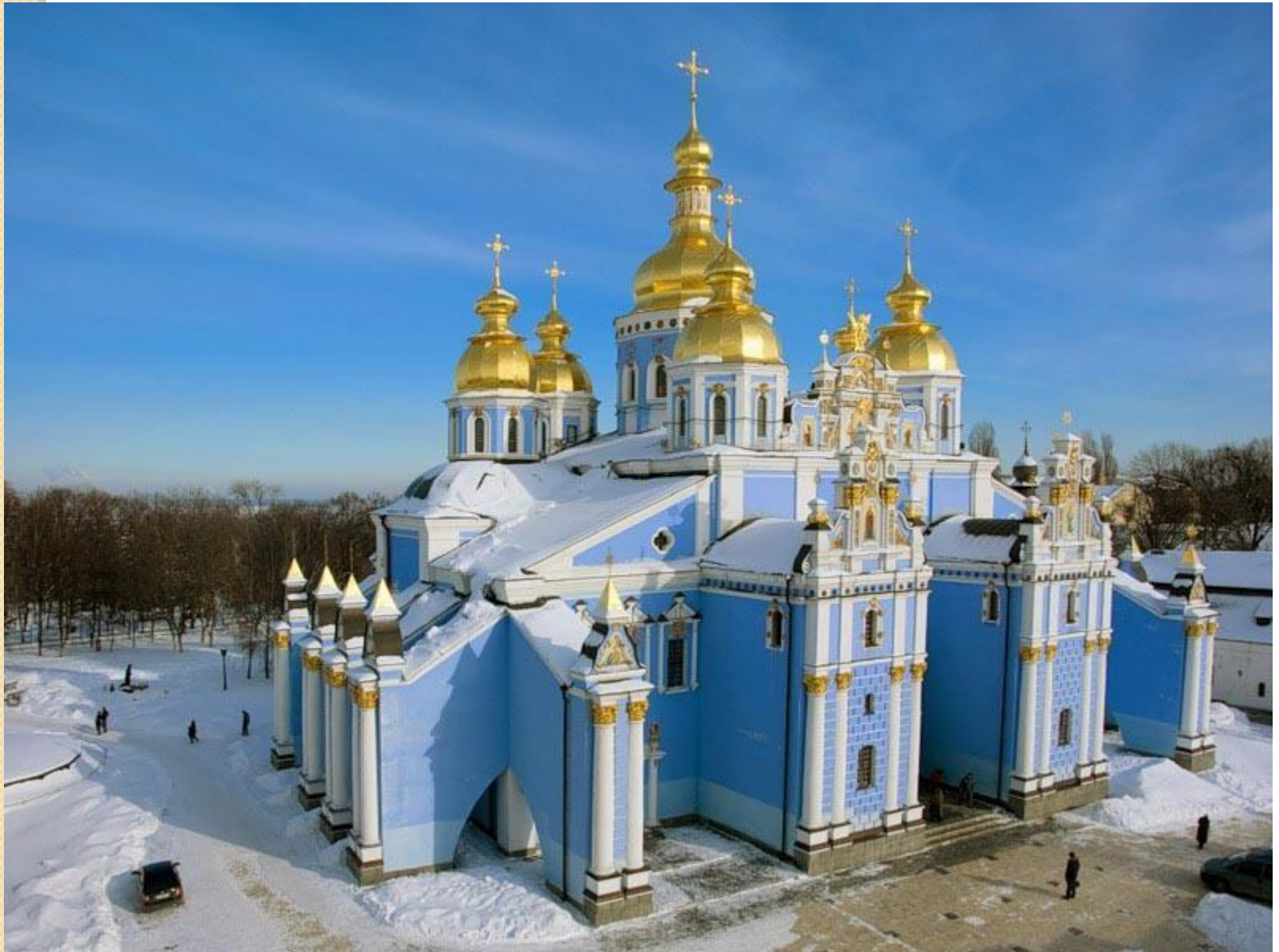

Миха́йло Васи́льович Ломоно́сов

М. О. Максимович також звернув увагу на *особливу роль Києва в історії Русі*. За його словами, до XIII ст. *цей центр став «средоточієм древнього Руського світу»*, а під Руссю розумівся переважною мірою південно-руський народ на відміну від москвитян або великоросіян. Історична традиція руськості з XIV ст. була підтримана древнім Галицьким князівством, яке стало називатися воєводством Руським, а згодом і українським козацтвом, що в XVII ст. іменувалося «старожитною Руссю».

Назва Малоросія або Мала Русь спочатку належало Волинській і Галицькій землям, а затим поширилося на Лівую сторону Дніпра. Таким чином, М. О. Максимович показав тяглість, безперервність руської історії від київського до козацького періоду.

Ідея безперервності української історії ґрунтувалася в творчості М. О. Максимовича на концептах тяглості території й населення Русі-України. З цього погляду представляє інтерес праця вченого **«О мнимом запусении Украины в нашествие Батыево и населении ее непришлым народом (Письмо М. П. Погодину)» (1859).**

Розвідка українського дослідника стала критичною реакцією на концепцію російського історика про запусіння України, корінне населення якої в історичний період між нашествиям Батия і правлінням Гедиміна нібито переселилося в північно-руські терени, а замість нього на південноруських територіях з'явилися мешканці з Карпат.

Цю візію удаваного запустіння України М. О. Максимович переконливо спростував, показавши безперервність існування народу українського на власних теренах і назвавши версію М. П. Погодіна «довільною вигадкою».

Тим самим заперечувалася погодинська історіософська концепція, яка не залишала на Сході Європи місця малоросійському (українському) державно-політичному, етнічному та мовно-культурному чиннику, розглядаючи історію Русі як частину минулого Великоросії.

В історіософії М. О. Максимовича особлива роль належала Києву.

У промові **«Об участіи и значеніи Кіева в общей жизни Россіи»**, опублікованій окремою брошурою в Києві 1837 р. мислитель визначив три великі періоди «Руського життя», уособленням яких стали

★ Київ Саме в древньому Києві діяв рівноапостольний князь Володимир, який постав «просвітителем Росії». «головним містом Руської святині»

★ Москва Замість княжого періоду руської історії утвердився удільний, коли історична першість перейшла до Москви

★ Петербург.

Важливою віхою українського історичного процесу стало приєднання Малоросії до Великої Росії Б. Хмельницьким в 1654 р.

«Таким чином, – писав М. О. Максимович, – відбулось первісне злиття в одну державну самобутність і цілість трьох надовго розірваних частин Русі, і Московський цар став *царем Великої, Малої і Білої Росії*».

В 1686 р. відновилася й церковна єдність православної Русі. Повну єдність утвердив самодержець Петро I, який утворив велику імперію. Наступники першого російського імператора проводили політику зміцнення Російської держави.

У праці «**Очерк Києва**» (1847) М. О. Максимович знову показав «першопрестольність» Києва, який був духовною, економічною й політичною столицею Русі. Духовна святість Києва зберігалася впродовж усієї історії для всієї Русі. В «Обозрении Старого Києва» мислитель знову нагадав читачеві про роль Києва як матері руських міст, показав цілу низку церковних пам'яток, що підтверджували історичну древність, духовну сакральність Києва.

М. А. Грабовський

У працях М. О. Максимовича розглянуто особливості історичного процесу в українських землях, історичну взаємодію українців з іншими народами.

З цього погляду має інтерес розвідка «О причинах взаємного ожесточения поляков и малоросіян, бывшаго в XVII веке (Письмо к М. А. Грабовскому)» (1857), де представлена періодизація української історії. Першим періодом М. О. Максимович називав часи древньої князівської самостійності, яка згодом була втрачена.

Затим – *від нашествия Батия* в 1240 р. до «*визволення Києва Гедимінам*» у 1320 р. впродовж 80 років тривала «*епоха Татарської влади над всією Україною*».

Наступний період – *від приєднання України до Великого князівства Литовського в 1320 р. до унії з короною Польською в 1569 р.* протягом 249 років тривала «*епоха Литовської влади*».

На зміну їй прийшла «*епоха Польської влади*», що охоплювала період від Люблінської унії 1569 р., коли Україна стала частиною Речі Посполитої Польської до «*приведення Богданом Хмельницьким всієї України під державу Руську*» в січні 1654 р. Отже, польське панування в Україні тривало протягом 85 років.

Останній історичний період М. О. Максимович називав ***«епохою роздвоєного буття України»***, коли східна Україна постійно перебувала під владою «Руською», а західна спочатку впродовж 57 років коливалася між Росією і Польщею, а згодом – після Прутського договору **1711 р.** до кінця Польського королівства в **1795 р.** – постійно належала Польщі.

Показуючи цю складну періодизацію української історії, М. О. Максимович ***заперечував винятково польську історичну місію поляків в українських землях.*** Адже, як справедливо зазначав мислитель, крім польського періоду були періоди Києво-Переяславської Русі, татарський і литовський періоди.

До того ж М. О. Максимович спростовував цілий ряд польських історичних міфів в контексті української історії, зокрема про роль поляків в утворенні українського козацтва, про залюднення ними *«пустелі України»*.

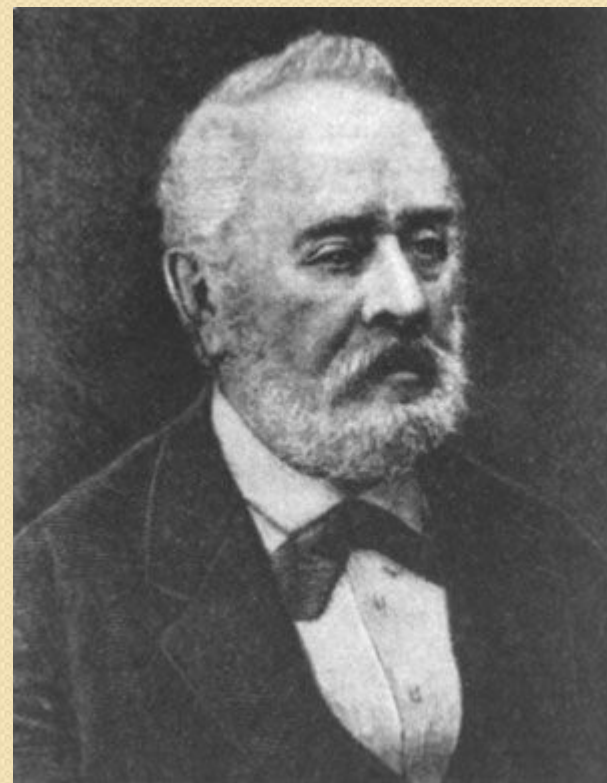
Український вчений акцентував також на *«справедливості і добродійності»* панування Польщі над Україною, про що писав М. А. Грабовський. Натомість М. О. Максимович показав, що *«Києвоперечаславська Русь або Україна прийнята з'єднання з Польщею в одну Річ Посполиту, на праві людей рівних з рівними, вільних з вільними»* як ішлося в акті 1569 р.

Це передбачало рівність обох сторін, а не панування однієї над іншою.

Розвінчав М. О. Максимович і міф про «добродійність» польського панування в Україні, розкривши різні види гноблення поляками українців: національно-релігійного й соціального.

Все це неминуче вело до розриву українців і поляків, до «відродження Малоросії», де на чолі з Б. Хмельницьким виникла єдність «особливого громадянського суспільства».

В епістолярній праці «**Исторические письма о козаках приднепровских (К М. В. Юзефовичу) (1863, 1865)** М. О. Максимович поглибив своє розуміння органічної внутрішньої структури української історії, пов'язавши київський княжий і козацький періоди вітчизняної минувшини. Він звернув увагу на те, що «придніпровські міста Черкаси і Канев, первісні розсадники козацтва Українського, завжди належали до Київського князівства», показав князів, які стали ватажками козацькими, але водночас спростував низку історичних міфів, що окутували їх імена.

М. В. Юзефович

Зокрема, М. О. Максимович довів, що «Гедимінокнязівський елемент не мав жодного значення в походженні придніпровського козацтва, яке з'явилося в історії без нього, і розвинулося не під його впливом. Поява волинських князів в українському козацтві на Придніпровській Україні розпочалося вже у другій половині XVI ст.

У своїх «**Письмах о Богдане Хмельницком**», адресованих М. П. Погодіну (1-4) і М. І. Костомарову (5-18) і опублікованих в 1859-1860 рр., М. О. Максимович продовжив концептуальне осягнення історії України. Представляючи свій погляд на Б. Хмельницького, він уже в першому листі показав, що Московська і Київська Русь – *«дві сторони одного Руського світу, надовго розрізненні і навіть протистоячі одна одній, зійшлись воєдино – зусиллями Богдана»*.

Діяльність Б. Хмельницького поклала початок «великій історичній справі – возз'єднанню всієї Владимирової Русі». Представляє інтерес і лист 11, де йдеться про характеристику Б. Хмельницького. При цьому міститься симптоматична теза про те, що козаки встали під прапор гетьмана одностайно, *«за цілість своєї вітчизни Малоросійської»*.

У статті «**Нечто о земле Киевской**» (1864) М. О. Максимович запропонував таку хронологічну концепцію української історії в контексті історії Київщини:

864 – 1240 рр. – *Київська держава;*

1240 – 1320 рр. – *Київське князівство під татарською владою;*

1320 – 1569 рр. – *приєднання Київського та Переяславського князівств до Великого князівства Литовського;*

1569 – 1654 рр. – *відділення Київського князівства від Литви і з'єднання з Королівством Польським;*

1654 – 1764 рр. – *малоросійська Гетьманщина;*

Від 1764 р. – *кінець малоросійської Гетьманщини.*

Отже, незважаючи на прихильність М. О. Максимовича до ідеї спільного походження українського, російського та білоруського народів, об'єднаних в давнину єдиною державою Київська Русь, відсутність розгляду окремого Галицько-Волинського періоду, вчений розглядав українську історію як окрему і визнавав її самостійний шлях і право на існування.

Особливе місце в міфологізованій історичній території русичів посідав Київ, який, на думку М. О. Максимовича, постав модерним символом центру козацької землі. Окрім Києва вчений називав й інші святі місця, наприклад терени в районі річки Тясмин, звідки походили українські Моїсеї, зокрема Северин Наливайко, Максим Залізняк.

М. Максимович вперше здійснив спробу визначити відмінність між психикою українців і росіян, довести автохтонність українців, спираючись на ідею самобутності кожного народу. Перебував під сильним впливом теорій Фрідріха Шеллінга і Франца Баадера. Персоніфікував «дух» українців.

Аналіз наукової спадщини М. О. Максимовича досить докладно здійснив В. Б. Антонович у тезах «Значение исторических трудов М. А. Максимовича».

Написані ці тези, очевидно, у зв'язку з появою першого і другого томів тритомного зібрання творів М. О. Максимовича, що вийшли у світ за редакцією В. Б. Антоновича в 1876 – 1877 рр.

На думку автора, Михайло Олександрович був прихильником суворої критики першоджерел і перевірки фактів з метою усунення легендарного матеріалу. В. Б. Антонович відмітив розробку М. О. Максимовичем певної періодизації русько-української історії, зокрема княжого, литовського, козацького періодів. Володимир Боніфатійович чи не перший назвав Михайла Олександровича позитивістом, який у своїх працях «ввів позитивний метод».

Сучасний український вчений М. Дмитренко теж зазначав, що в творчості М. О. Максимовича відбувався поступовий, але комплексний перехід «від розквітлого романтизму до нової позитивістської доктрини». Київський історик Віктор Короткий, вивчаючи взаємини М. О. Максимовича та В. Б. Антоновича в контексті тяглості української історіографічної традиції, дійшов висновку, що *«Максимович розпочав в українській науковій традиції перехід від романтизму до позитивізму, а завершилося становлення позитивізму, як методології в українській історичній науці, працями Володимира Антоновича»*.

Короткий Віктор Андрійович

**5. Історіософське
бачення історії
України у творчій
спадщині М. В.
Гоголя**

**Микола Васильович
Гоголь (1809-1852)**

Микола Васильович Гоголь (1809-1852) народився 1 квітня 1809 р. в с. Великі Сорочинці на Полтавщині в родині українського письменника та організатора домашнього театру поміщика Д. Трощинського. Освіту майбутній мислитель здобував спочатку вдома, згодом у Полтавському повітовому училищі та Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька, яку закінчив у 1828 р.

Усадьба Гоголя

домик Николая Васильевича Гоголя

Гоголеве (Полтавська обл.) - Заповідник-музей М.В.Гоголя - Млин

Формування його світогляду відбувалося в суперечливих умовах. З одного боку, на майбутнього інтелектуала впливала українська народна стихія з її мовою, культурою, побутом, природою, а з іншого, - середовище місцевих аристократів, зокрема хазяїна маєтку в Кибинцях, який дістав назву «Українських Афін», Дмитра Трощинського та володаря маєтку в Диканьці Віктора Кочубея, який опікувався організацією російської общинної системи.

Українці за походженням, вони не плекали українські традиції, а прагнули до повного поглинення своєї батьківщини Російською імперією з її законами, мовою, культурою. Напевно, все це позначилося на життєвому виборі молодого М. Гоголя, який захотів прилучитися до столичного світу, до російської культури, зробити кар'єру.

Дмитро Трощинський

Віктор Пáвлович Кочубéй

Тому в 1828 р. М. В. Гоголь переїхав до Петербурга і з великими труднощами влаштувався чиновником одного зі столичних департаментів. На початку 1830-х рр. увійшов у період творчого піднесення, познайомився з багатьма видатними діячами російської культури: О. Пушкіним, В. Жуковським, М. Погодіним, М. Щепкіним, І. Аксаковим.

Проте українські впливи робили свою справу. В 1830 р. М. В. Гоголь видав у світ свою першу українську повість «Басаврюк, или Вечер накануне Ивана Купала», а в 1831 р. – уривок з роману «Гетьман», перша частина «Вечеров на хуторе близ Диканьки».

Александр Сергеевич Пушкин

Василий Андреевич Жуковский

В Е Ч Е Р А
НА ХУТОРЪ
БЛИЗЪ ДИКАНЬКИ.

Н О В Ъ С Т И,

ИЗДАНЫ

Пасичникомъ Рудымъ Панькомъ.

ПЕРВАЯ КНИЖКА.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.

ВЪ ТИПОГРАФ. ДЕПАР. НАРОД. ПРОСВѢЩЕНІЯ.

1831.

У «Вечерах» виявилась не тільки веселість і безтурботність українських оповідок на тлі неповторної природи, а й дух похмурості, суму, недобрих передчуттів і розкладу, прагнення письменника заглибитися в суть непростих проблем: втручання диявольських сил в людське життя, безпорадність чоловіка перед власною долею, його уразливість перед жінкою, чоловікове надмірне марнослів'я й дурість.

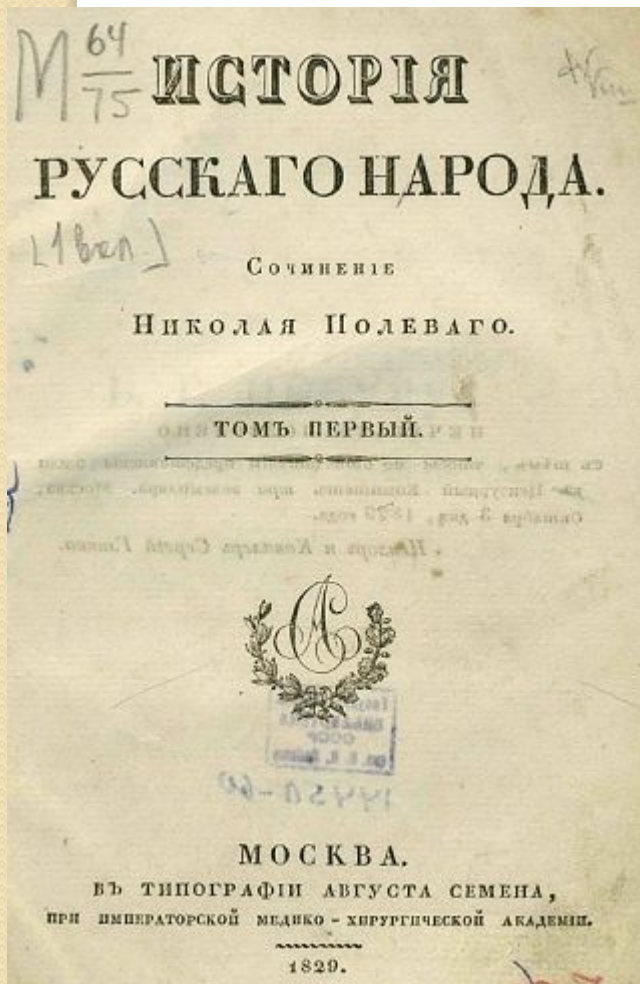
У другій частині «Вечеров» (1832) М. Гоголь не тільки розвивав попередні теми, а вперше прагнув відірватися від української тематики, зображуючи українського поміщика із Гадяча Івана Шпоньку, який майже повністю позбавлений своєрідних українських рис.

Гоголівське бачення України подібне до Ю. Словацького, хоча є культурологічно ширшим і трагічнішим. Для нього Україна перебуває у зачарованому місці, живе у глибоких суперечностях між двома світами – козацьким і селянським, чоловічим і жіночим. Це простежується в оповіданнях – **«Вечори на хуторі біля Диканьки» і «Миргород».**

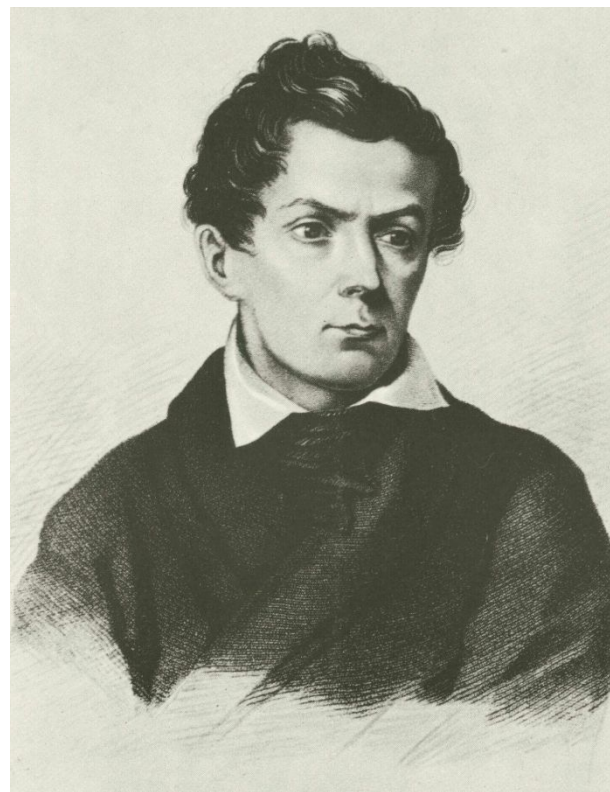
Художній образ України розгортається особливо в «Миргороді», коли йдеться про сучасний світ, а не козацьку минувшину, її волю і силу, щораз виявляється більша мертвечина. Якщо у Словацького «смерть» України означала кінець України ідеальної з шляхетсько-козацькою єдністю і розділення на нові сили – власне польську і власне українську, то у Гоголя смерть України не передбачає її відродження. *В осягненні Гоголя Україна перетворюється з країни козацької сили й волі, краси і молодості на глуху та нудну провінцію. Отже, Україна за Гоголем перебуває в безвиході, від неї треба тікати.*

М. В. Гоголь знав про вихід у світ книги М. Полевого «История русского народа» (1829), про вихід багатотомної монографії Дмитра Бантиша-Каменського «Історія Малої Росії» (1930). Все це, напевно, вплинуло на його роздуми про українську минувшину, на задум і пошук концепції його майбутньої праці з історії України.

У грудні 1832 р. М. Гоголь розпочав листування з М. Максимовичем, яке переросло в дружбу. Основою цих взаємин стало спільне зацікавлення українським фольклором та історією. В 1833 р. інтерес до рідної історії досяг найвищої точки.

М. Полевой «История русского народа»

Дмитро Бантиш-Каменський «Історія Малої Росії» (1930)

Талановитий митець слова глибоко опрацьовував «Історію русів». До кола його читання входили праці Петра Симоновського, Василя Рубана, Опанаса Шафонського, Якова Марковича, Михайла Антоновського, Олександра Рігельмана. *«Тепер я взявся, – писав М. Гоголь М. Максимовичу 9 листопада 1833 р., – за історією нашої єдиної, бідної України. Ніщо так не заспокоює, як історія».*

Під впливом М. Максимовичу він вирішив добитися призначення на кафедру історії в щойно створеному Київському університеті. «Туди, туди! В Київ! У давній, у чудовий Київ». Він наш, він не їхній, чи ж не правда? Там чи довкіл нього діялися діяння старовини нашої. В планах письменника було написання *«Історії Малоросії» в «шістьох малих і чотирьох великих» томах та узагальнюючої всесвітньої історії.*

У літературі висловлювалася думка, що до осені **1835 р.** М. В. Гоголь планував написати «поетичну» історію українського народу і велику наукову працю з історії України-«Малоросії».

Про серйозність намірів свідчило те, що початку 1834 р. М. Гоголь опублікував у столичних журналах навіть опублікував оголошення «Об издании истории Малороссийских казаков».

В ньому зазначалося, що в досі «не було повної і задовільної історії Малоросії і народу, що діяв протягом майже чотирьох віків незалежно від Росії».

Розпочавши працювати над своєю працею, М. В. Гоголь високо оцінив «Історію русів», але розчарувався стислими літописними першоджерелами.

У 1832 р. вчений написав, а в 1834 р. видав у світ лише фрагмент свого задуму – наукову статтю **«Взгляд на составление Малороссии»**, що складалася з дев'яти взаємопов'язаних стислих есе. В цих начерках автор простежив основні етапи української історії, починаючи від XIII ст.

Зокрема, М. В. Гоголь звернув увагу на хаос державного роздріблення, коли «история, казалось, застыла и превратилась в географию». Не менш важким видався наступний період монгольське нашестя, яке «наложило на Россию двухвековое рабство и скрыло ее от Европы».

Характерно, що дослідник виділив тут Південну Росію, яка, на його думку, «более всего пострадала от татар». Не менш важливо, що М. В. Гоголь згадав Київ як «древнюю мать городов русских», священне місто, яке занепало.

Наступним періодом української історії став литовський, коли південна Росія відділилася від північної.

За умов повного розірвання зв'язку вони склали дві держави під однаковою назвою Русь: одне під татарським ігом, інше – під скіпетром литовських князів. У вивченні цього процесу є, на думку М. В. Гоголя, мета нашої історії.

Мислитель приділив велику увагу ролі географічного фактора в історії та стверджував, що у випадку, якби в Україні «була хоч з одного боку природна граница з гір або моря», то український народ зміг утримати «політичне буття» в межах окремої держави.

Окрім того, М. В. Гоголь показав раннє зародження українського козацтва з багатьох складових для захисту країни від монголів на рубежі XIII – XIV ст.

Ця спільнота складала здебільшого з корінних жителів за участю представників інших народів і рас. Характер українців вирізнявся двокультурністю: за вірою і місцем проживання вони належали Європі, а за способом життя, звичаями, убранством – Азії. Але ширші плани М. В. Гоголя щодо написання історичної праці не втілилися в життя. Адже у липні **1834 р.** його призначили професором історичного факультету Петербурзького університету.

У процесі вивчення української історії М. В. Гоголь усвідомив необхідність ув'язати опис історичного минулого України з особливостями її географічного становища.

На думку Т. В. Чухліба при цьому не обійшлося без впливу ідей праці І. Г. Гердера «Ідеї до філософії історії людства» (1784-1791) та «Історії русів». Намагання досягнути історико-географічний чинник в історії простежується в таких статтях мислителя, як «Мысли о географии» (1829) та «О движении народов в конце века» (1834).

Т. В. Чухліб

У 1833 р. М. В. Гоголь розпочав роботу над підручником для університетів зі світової історії та географії «**Земля люди**», але цей задум не втілювався в життя.

Хоча М. В. Гоголь не зміг детально розробити історико-географічну концепцію, він одним із перших помітив великий вплив географічного чинника на хід історії.

Утім, М. В. Гоголь продовжував працювати на ниві художньої літератури. Критичні образи України представлені у гоголівському збірнику «Миргород» (1835). Вміщена в ньому історична повість «Тарас Бульба» переросла з часом у повномасштабний роман, який побачив світ у 1842 р.

Написаний в романтичному стилі, цей роман являв собою спробу пошуків власної ідентичності, хоча це вирішити це завдання для автора було непросто.

Його минуле було українським, а сьогодення – російським.

Відтак у майбутньому М. В. Гоголь не побачив історичної перспективи для України.

У російській літературі М. В. Гоголь *репрезентував* *культурну місію України на Сході Європи*, своєю діяльністю символізував української культурної експансії на північ, у Росію.

Цей інтелектуал належав до тієї частини української еліти, яка свої старокиївські імперські традиції і великий потенціал української культури прагнула втілити в життя в новій Російській імперії.

Напевно саме ці мотиви спричинили появу неперевершених «Ревізора» і «Мертвих душ», в яких, хоча й відчуваються українські елементи, проте міститься нищівна критика самодержавно-кріпосницької Росії.

РЕВИЗОРЪ

КОМЕДИЯ,

ВЪ ПЯТИ ДѢЙСТВІЯХЪ

ИЛИ М. ГОГОЛЯ.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ,

ИЗДАНО ВО УНИВЕРСАЛЪН. БИБЛИОТ. САНКТПЕТЕРБУРГЪ.

1856.

ПОХОЖДЕНІЯ ЧИЧКОВА,

ИЛИ

МЕРТВЫЯ ДУШИ.

КОСМА

И ГОГОЛЯ.

МОСКВА.

Во Унивѣрситетской Типографіи.

1842.

Ці твори – результат кричущого розриву між ідеальною Росією, замальованою в уяві митця слова і реальними імперськими порядками з чиновницькою бюрократією, службовими зловживаннями й хабарництвом.

Останній період творчої спадщини письменника характеризувався згасанням українських мотивів, натомість посилилася зацікавленість релігійними й моралістичними проблемами, що призвела до негоції його літературного таланту та й особистості.

За умов ідейної кризи певна прихильність до слов'янофільської доктрини не врятувала митця слова. Наприкінці життя зацікавлення Україною майже зникло.

Проте М. В. Гоголь неодноразово стверджував про існування окремої малоросійської народності, яка відрізнялася від росіян. Так, у листі до Олександри Смірної від 24 грудня 1844 р. він писав:

« Знаю только то, что никак бы не дал преимущества ни малороссиянину перед русским, ни русскому перед малороссиянином. Обе природы слишком щедро одарены Богом, и как нарочно каждая из них порознь заключает в себя то, чего нет в другой... ».

Багато років перебуваючи за межами України, у Петербурзі та Москві, Відні, Римі та Парижі, М. В. Гоголь щиро тужив за Батьківщиною, вболівав за Малоросію, називаючи її «нещасливою країною».

«Мне хотелось бы пробраться в Малороссию свою», – зізнавався він Осипу Бодянському в травні 1850 р. Наприкінці життя визначний літератор так визначив свою ідентичність у колі друзів: ***«Русский и малоросс – это души близнецов, пополняющие одна другую, родные и одинаково сильные. Отдавать предпочтение одной в ущерб другой невозможно».***

Листи і праці Гоголя показують, що його романтична програма ґрунтувалася на двох принципах:

 Суб'єктом історії є народ, або народність, колективним «Я» українців виступає козацтво.

 Народ як суб'єкт історії перебуває у динамічному русі, що зумовлюється такими чинниками, як географічне становище, сусіди, небезпеки діяльності.

Засіб реалізації програми – звернення до досвіду, фольклору, життя і творчості народу.